

Oponentský posudek habilitační práce:

Ota HALAMA, *Studie a texty k dějinám a myšlení české reformace*:

Ota HALAMA (ed.), *Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace*. Praha, Kalich 2014 (346 stran); tam TÝŽ, *Úvod*, s. 7–8; TÝŽ, *Obhajoba biblického kánonu v druhé generaci Jednoty bratrské*, s. 226–240;

Ota HALAMA, *Signatura 1 B c*. In: Jiří Beneš – Dalibor Dobiáš – Michal Dragoun – Ota Halama – Markéta Klosová – Iva Lelková – Matěj Měřička, *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatury 1 B a 1 C*. Praha, Národní muzeum – Scriptorium 2015, s. 93–171;

Ota HALAMA, *Svatý Jan Hus. Stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620*. Praha, Kalich 2015 (192 stran);

Ota HALAMA, *Signatura 1 E b*. In: Vlastimil Brom – Václav Čermák – Michal Dragoun – Adéla Ebersonová – Ota Halama – Jindřich Marek – Olga Sixtová – Kateřina Spurná – Dmitrij Timofejev – Tamás Visi, *Rukopisné zlomky Knihovny Národního muzea. Signatury 1 D, 1 E a 1 G*. Praha, Národní muzeum – Scriptorium 2016, s. 219–243;

Ota HALAMA, *Mikuláš Konáč z Hodíškova, Pikartské dialogy*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2017 (180 stran).

Mgr. Ota Halama, Th.D., předložil jako habilitační práci soubor studií a textů věnovaných dějinám české reformace, který zahrnuje práce různého charakteru. První a nejstarší z nich představuje jím editovaná kolektivní monografie *Amica Sponsa Mater. Bible v čase reformace*, nazvaná podle působivého vyznání jednoho z průkopníků české reformace Matěje z Janova a vycházející z konference uspořádané na podzim 2013 v souvislosti s 400. výročím posledního realizovaného předbělohorského vydání Bible kralické. Kniha byla ovšem doplněna nejen co se týče rozsahu původních konferenčních příspěvků, ale zejména dalšími texty, jejichž cílem bylo přispět k poznání staročeských biblických textů a jejich recepcí v období 14. až 17. století, spojeném s českou reformací. Výsledkem je cenná mezioborová publikace obsahující celkem 17 studií, které soustřeďují poznatky nejen ryze teologické, resp. teologicko-historické, ale zejména informace dokreslující složitý náboženský vývoj doby pozdního středověku a raného novověku. Sám O. Halama do knihy přispěl kromě vysvětlujícího *Úvodu* studií *Obhajoba biblického kánonu v druhé generaci Jednoty bratrské*, v níž se zabývá vztahem příslušníků Jednoty bratrské ke Starému zákonu a jeho proměnami, a to i v souvislosti s různými tendencemi a směry (např. judaizujícími bratřími, zachovávajícími sobotu a odmítajícími trojiční učení a Kristovo božství, a zejména příslušníky tzv. Malé stránky v čele s pražským nožířem Janem Kalencem, proti nimž vystoupil Vavřinec Krasonický); autor přitom podává detailní informace o jednotlivých stanoviscích a konstatuje, že bratrský názor na starozákonní kánon byl korigován až na počátku sedmdesátých let 16. století, což se odrazilo právě i ve vydání Bible kralické (tzv. Šestidílky, od roku 1579).

V knize *Svatý Jan Hus. Stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620* O. Halama navázal na svou disertační práci, v níž se zabýval otázkou svatých v české reformaci, a zaměřil se na sledování druhého života zakladatele české

reformace a dokladů jeho kultu v českých zemích v době dalších dvou století po jeho smrti, tj. až do bělohorské bitvy, která přinesla vymazání nejen Husova svátku z kalendáře, ale i veškeré paměti na něho a památek s ním spojených – i když našťastí nikoli důsledně. V jednotlivých chronologicky vymezených kapitolách tak autor sleduje nazírání na Jana Husa a jeho proměny, a to v různých formách i v rámci různých tehdejších konfesijních směrů, a zejména s ohledem na nejrůznější prameny. Svůj výklad přitom zahájil již výkladem o Husových předchůdcích, především o pražském kazateli Milíčovi z Kroměříže, který zemřel v pověsti svatosti, a brzy po jeho smrti vznikly hned dva víceméně legendárně koncipované životopisy, zejména z pera Matěje z Janova. Milíč z Kroměříže ani Konrád Waldhauser, jehož vedle něho postavil, však nezemřeli mučednickou smrtí, „která by jejich dílo korunovala, předjímala jejich nebeskou oslavu a vytvářela zásadní zlom v osudech církve pozemské“ (s. 12), a tak se stali pro Husovy současníky i následovníky protomartyry české reformace až Martin, Jan a Stašek, tři mládenci popravení 11. července 1412, které ve svém kázání velebil i Jan Hus – a on sám poté skutečným mučedníkem. O. Halama poté dokládá jeho „zrození“ v letech bezprostředně následujících po Husově smrti a zejména po upálení Jeronýma Pražského (jehož smrt „doplnila v představách českých milíčovců počet dvou znovu příšlých starozákonních proroků Eliáše a Henocha, kteří se stanou poslední obětí Antikristovou při jeho posledním vzepětí a před jeho následným pádem, ale jejich duše a těla budou okamžitě přeneseny do nebeské slávy“, s. 15), a to na základě svědectví Petra z Mladoňovic a Jana Bradáčka řečeného Biskupce, ale zejména kázání Jakoubka ze Stříbra zřejmě z roku 1416, které představovalo vlastní Husovu kanonizaci. Připomenuty jsou ovšem i další doklady Husovy úcty a rozvoj Husova kultu v Praze a především v jižních Čechách.

Další doklady jsou pak předkládány i pro následující období do roku 1436, přičemž vedle různých kázání a dalších textů jsou vzaty v potaz i prameny ikonografické (např. nejstarší domácí vyobrazení Jana Husa v tzv. Martinické bibli z počátku 30. let 15. stol.) a různé zmínky o slavení svátku Jana Husa dne 6. července (i jeho užívání při dataci, poprvé zřejmě v staroměstské knize pamětní a zápisné z let 1400–1454 se zápisem „*Actum die Iohannis Hus*“ k roku 1426). Zajímavé je, že právě tento svátek se však v době po vyhlášení kompaktát stal „příčinou sporů mezi zástupci římské církve a postupně se prosazujícím husitským středem pod vedením mistra Jana Rokycany“ (s. 26), ale nebyl držen ani radikálními tábory a chybí také v liturgických, homiletických či literárních textech; k jeho obnově, stejně jako k obnově Husova kultu došlo až po návratu husitského arcibiskupa Jana Rokycany do Prahy z východočeského exilu v roce 1448 – jak autor dokládá různými prameny a svědectvími z pera různých autorů. Jejich množství, doplněné četnými ikonografickými prameny v podobě oltářních obrazů a iluminovaných rukopisů, pak narůstá v dalším, jagellonském období (příslušná kapitola nese název „*Maximus patronus Bohemiae*“), kdy je Jan Hus již řazen po bok apoštolů, starokřesťanských mučedníků i českých patronů a tedy „povýšen do českého nebe“, takže poměrně zdoluhavý proces Husovy národní kanonizace je možno považovat za uzavřený (s. 30). Současně O. Halama přináší četné doklady pro památku a liturgickou připomínku dalších husitských mučedníků (zejména kněze Michala Poláka). Velmi zajímavé je pak vylíčení posunu v chápání Husovy role v další generaci jeho zastánců a jeho vnímání jakožto „nebeského přímluvce, orodovníka a posvátného prostředníka“ (s. 36), spojené s rozvíjením legendistických motivů jeho života a smrti – jak autor dokládá na základě různých textů včetně tří kázání k 6. červenci. Neméně zajímavé jsou doklady o slavení Husova svátku (a o datování

podle něho), resp. o absenci těchto zmínek v liturgických pramenech, dané zřejmě tehdejšími postojem českých (konzervativních) utrakvistů; prosadit svátek 6. července do seznamu svátků se tak podařilo až v roce 1524 po obsazení pražské dolní konzistoře zástupci radikálních utrakvistů v roce předchozím. S tím souvisela také nová interpretace Jana Husa, tentokrát jako garanta pravověří (a to i v polemice s „pikarty“, tj. příslušníky Jednoty bratrské, v otázkách transsubstanciace), současně však bylo Husovo učení stále více uzpůsobováno věrouce jednotlivých konfesijních proudů a jeho obraz nabýval různých proměn, podle toho, kdo se k němu právě hlásil. Vzájemné spory pokračovaly i v dalším období let 1526 až 1547 (které autor nazval „Hus bez cenzury“) a jsou vylíčeny opět na základě řady pramenů, tentokrát i bratrské provenience. Připomenuta je rovněž otázka vztahu Jana Husa a Martina Luthera, opětně oslava svátku 6. července, doložená v graduálech i pro mimopražské prostředí (doplnit by bylo možné ještě např. Sobotecký graduál) a doplněná rozsáhlou citací pramene dokládajícího kauzu oslavy svátku 6. července roku 1543 a jejích důsledků (s. 56–65).

Kromě toho se O. Halama záslužně věnuje také otázce proměny Husova vzhledu v tištěných pramenech, kde bylo východiskem první vydání tisku Hartmanna Schedela „Liber chronicarum“ (1498), v němž byl pro Husovo zobrazení využit jediný „univerzální“ typ ilustračního dřevořezu znázorňujícího vousatého učenice (který byl používán v řadě dalších tisků). Na základě Schedelova vzoru pak podobně ztvárnil Jana Husa také norimberský malíř Erhard Schoen, jehož návrh realizoval rovněž norimberský tiskař Hans Guldenmundt v jednolistu asi z roku 1520 – a jen o nemnoho let později tento obrazový typ převzala medailéřská dílna Melchiora Peuerleina, činná v Jáchymově v letech 1523–1530, a další jáchymovští medailéři, a následně se prosadil i v českém prostředí, nejdříve v Jednotě bratrské (ve vitemberském vydání konfese z roku 1538 a nato v bratrském kancionálu „Písně chval božských“, vytištěném v Praze Pavlem Severinem z Kapí Hory v roce 1541) a poté i mezi utrakvisty a českými luterány.

Velmi zajímavé je líčení Husovy úcty v krátkém období od porážky stavovského povstání roku 1547 do obnovení pražského arcibiskupství v roce 1561 („V čase Tridentina“), zejména co se týče snahy utrakvistické konzistoře vyhnout se v souvislosti s Husem jakýmkoli problémům, s čímž souviselo i její lavírování. Dokladem přetrvávající Husovy památky tak jsou podle dosavadních znalostí (i vzhledem k cenzuře) zejména dvě velké zahraniční edice Husových děl z roku 1558 a 1563, které nemohly vzniknout bez součinnosti s domácími utrakvisty zasaženými reformací (jimž navíc byl druhý tisk i určen). Cenným dokladem o tiskařské praxi v souvislosti s cenzurou je připomínka iniciál s vyobrazením mistra Jana Husa (navazující na starší předlohy), nacházejících se v tisku „Kozmografie české“ z roku 1554, vydaném pražským tiskařem Janem Kosořským (a paradoxně připraveným k tisku Zikmundem z Púchova, který byl synovcem pražského administrátora církve pojednou a současně arcidiakona pražského arcibiskupství).

Detailní pozornost věnoval autor také vylíčení Husovy úcty v dlouhém a obtížném období let 1561 až 1609, kdy se Husova odkazu chopila – oproti konzistoři podobením – především pražská univerzita a prostřednictvím svých profesorů, absolventů a studentů ji dokázala nejen tradovat, ale současně i rozvíjet, jak je doloženo několika významnými autory a jejich díly (včetně Petra Codicilla z Tulechova, který poprvé vytvořil Husův životopis jakožto svěťce). Velmi zajímavé jsou rovněž peripetie odstranění Husova svátku z kalendáře, a to na základě císařského nařízení z ledna 1584 a v souvislosti s gregoriánskou reformou (s. 74–76),

ale i později, přestože se nadále užíval k datování. Právě v tomto směru se rovněž projevovaly rozdíly mezi konzervativními a radikálními utrakvisty, luterány a příslušníky Jednoty bratrské. Přesvědčivá svědectví o uctívání Jana Husa a chápání jeho učení a odkazu ze strany příslušníků různých konfesijních směrů na základě různých pramenů pak autor předkládá i pro krátkou dobu od vydání Rudolfova Majestátu po porážku stavovského povstání (1609–1621, „Velké finále“), tj. dobu po pádu cenzury a omezení vlivu římské církve. Závěrečný „Epilog“ poté obsahuje stručné shrnutí chápání Jana Husa a jeho učení ve sledovaném období, ale i podněty pro další bádání.

Jednoznačnou předností knihy Oty Halamy je nejen bezpečná orientace v konfesijní a teologické problematice a stanoviscích různých směrů, ale zejména znalost a využití řady různorodých pramenů – rukopisných i tištěných, liturgických, narativních, ikonografických, ale i úředních, atd. Jeho kniha je tak cenná i z mezioborového hlediska, autor navíc s úspěchem využívá také poznatků knihovědných či diplomatických (uvádění datace v úředních dokumentech), jeho kniha přináší cenné informace např. pro chronologii (slavení svátku 6. července, jeho vypuštění v kalendářích v době přijetí gregoriánské reformy kalendáře, apod.). Důležitou a v tomto případě v podstatě nezbytnou součástí knihy je bohatá obrazová příloha, názorně ilustrující informace uváděné v textu.

Již v knize *Svatý Jan Hus* uvádí O. Halama mnohdy rozsáhlé citace, resp. edice textů z různých pramenů. Kniha *Mikuláš Konáč z Hodíškova, Pikartské dialogy* pak obsahuje precizně připravené edice čtyř tisků vydaných právě pražským tiskařem, ale i literátem Mikulášem Konáčem, přičemž dva z nich pocházejí přímo z jeho pera (*Rozmlúvanie o viere*, 1511, s. 43–69, a *Dialogus*, 1515, s. 71–98), další, který byl Konáčem zpracován pro tisk, od Jana Stanislaida (*O klanění velebné svátosti*, 1515, s. 101–122), a zbývající od Mikuláše z Poříčí (1522, s. 125–141). Editovaným textům je předřazena detailní úvodní studie, která představuje jednak Mikuláše Konáče z Hodíškova jako pražského úředníka, tiskaře a nobilitovaného měšťana (s. 7–26), ale i jako konzervativního utrakvistu (s. 26–34), a jednak právě „pikartské dialogy“, tj. polemické texty s příslušníky Jednoty bratrské, jimiž se ale bylo možno vyrovnávat i s utrakvistickými radikály (s. 34–40). Tyto pasáže přinášejí velmi důkladné a erudované vysvětlení k editovaným textům, zejména co se týče dobového kontextu a okolností jejich vydání – a mají tudíž zásadní význam pro jejich dnešní pochopení. Samotné edice byly připraveny podle dnes obecně přijímaných zásad s obvyklými úpravami, ale také se zohledněním specifik Konáčových tisků, jak vysvětluje připojená „Ediční poznámka“ (s. 142–144). Kromě obvyklých náležitostí je připojen i „Diferenční slovníček“ některých výrazů (s. 145–146) a zejména příloha zachycující stručnou, ale přehlednou formou celkem 18 dalších tištěných polemik s Jednotou bratrskou z let 1500 až 1523 (s. 147–160); vhodně doplněna jsou i vyobrazení. Knihu *Pikartské dialogy* je tak možno označit za vzorově zpracovanou. Edice textů s připojenými úvodními pasážemi pak přinášejí cenné svědectví o stavu českého utrakvismu před vystoupením Martina Luthera, současně zprostředkují pohled na složitou konfesijní situaci v Čechách doby jagellonské a tím umožňují orientaci v této problematice i dalším historikům a specialistům (např. z oboru knihovědy, aj.).

Specifickou část předložených prací O. Halamy představuje jeho podíl na katalogu *Rukopisných zlomků Knihovny Národního muzea*, kde O. Halama zpracoval zlomky

Signatury I B c a *Signatury I E b*. V prvním případě se jedná většinou jednak o komeniana a materiály k Jednotě bratrské, získané do muzea již v polovině 19. století zásluhou Jana Evangelisty Purkyně z majetku reformovaného sboru v polském Lešně (doplněné i o Purkyněho poznámky či záznamy a dokumenty), a jednak o materiály vztahující se k bratrskému knězi, vizionáři a exulantovi Mikuláši Drabíkovi (1588–1671), které byly získány v 90. letech 19. stol. po svém objevení v moravském Holešově. Příslušné dokumenty přitom patří mezi nejdůležitější dochované písemnosti týkající se polského a uherského bratrského exilu, ale i širších dějin Jednoty bratrské zejména v 17. století, a výrazně přispívající k poznání života a díla Mikuláše Drabíka. Celkem se jedná o 273 různě rozsáhlých rukopisných zlomků pocházejících z rozmezí od druhé poloviny 16. do první poloviny 20. století a psaných převážně česky, méně německy a latinsky, výjimečně polsky, holandsky, anglicky a francouzsky. Zaujmu mezi nimi např. inventáře lešenských rukopisů a archivu, soupis bratrské knihovny určené k opatrování u Karla st. ze Žerotína, vyúčtování knižního skladu bratrské tiskárny v Kralicích a zápis o jejím stavu po jejím rozptýlení, Komenského autograf předmluvy k neuskutečněnému vydání překladu Bible do turečtiny, zlomek tzv. nekrologia Jednoty bratrské, opisy různých bratrských a exulantských písní, rukopisy básní, česky psané „noviny“, vyúčtování peněžních sbírek pro bratrské exulanty a další materiály majetkového rázu (včetně vypořádání různých odkazů a dědictví), zlomky různých traktátů a spisů, originály a opisy privilegií, originály nebo koncepty či opisy různých listů, apod. Materiály týkající se M. Drabíka obsahují např. jím psané nebo jemu určené či jeho se týkající listy, soupis jeho majetku a jeho testament, jím složené pohřební písně k různým osobám, jeho revelace a stanovisko k nim, rozsudky nad jeho osobou, zprávy o jeho duševním stavu a o jeho konverzi a smrti, jeho vyznání před popravou, zápis o jeho popravě, aj.

Zlomky *Signatury I E b* představují menší soubor 47 kusů, jehož základ tvoří 35 rukopisů získaných výměnou s historikem umění, sběratelem a bibliofilem Františkem Adolfem Borovským (1852–1933), které kdysi byly součástí archivu reformovaného sboru v Lešně – a vztahují se k dějinám Jednoty bratrské v Polsku (kde také většinou vznikly) a k polskému protestantismu 16. až 18. století, přičemž jsou psány zejména polsky a latinsky. V tomto případě stojí za zmínku např. rukopis matriky bratrského sboru v Ostrorógu z let 1554–1586, odpověď bratra Jana Rokyty na otázky ruského cara Ivana IV. Hrozného, texty bratrského seniora Šimona Theofila Turnovského a dalších autorů, materiály související se spory mezi bratřími a luterány ve Velkopolsku (mj. spisek shrnující rozdíly mezi luterstvím a polskou Jednotou bratrskou z roku 1565 či zápis poznaňské synody z roku 1570), různé listy (či jejich opisy nebo koncepty) nebo opisy privilegií či jiných dokumentů.

Jestliže vypracování katalogů rukopisů patří mezi velmi náročné úkoly nejen z hlediska samotné kodikologie, protože vyžaduje komplexní přístup a mnohdy řadu znalostí z dalších vědních oborů, platí to pro rukopisné zlomky tím spíše – často se jedná o skutečně dílčí nebo dokonce torzovité materiály, pocházející z různých období a psané různými jazyky, přitom nezřídka obsahují nevelké množství informací, které kladou velké nároky na správné a přesné určení a zpracování, zařazení do dobového i věcného kontextu, apod. Samozřejmě nezbytností je doplnění souhrnných Úvodů a formální stránka zpracování, která zahrnuje záhlaví s místním i chronologickým zařazením a uvedením rozměrů rukopisů, resp. rukopisných zlomků, a jejich detailní vnější i vnitřní (tj. obsahový) popis, stejně jako doplnění dosavadních zpracování v podobě literatury a zejména edičního zpřístupnění. Všechny tyto nároky katalogové záznamy

O. Halamy jednoznačně splňují – a potvrzují i jeho orientaci nejen v problematice dějin Jednoty bratrské či reformace, ale i dějin zejména období 16. až 18. století obecně, stejně jako bezpečné zvládnutí práce s různorodými typy dokumentů, psaných různými jazyky a dochovanými v různé podobě.

Totéž lze ostatně konstatovat pro všechny předložené práce O. Halamy, doplnit lze i již zmíněnou bezpečnou orientaci v konfesijní a teologické problematice a stanoviscích různých směrů české reformace (k jejichž pochopení práce O. Halamy významně přispívají), stejně jako znalost a využití řady různorodých pramenů i precizní práci s nimi. Práce O. Halamy tak představují důležitý zdroj informací pro historiky daného období (zaměřené nejen na teologii či náboženské dějiny) i další specialisty.

Z výše uvedeného snad dostatečně vyplývá, že předloženou habilitační práci Oty Halamy v podobě souboru prací vydaných v několika posledních letech považuji za jednoznačně přínosnou, podle mého názoru rozhodně splňuje příslušné nároky kladené na práce tohoto druhu v daném oboru, a proto ji velmi ráda **doporučuji k dalšímu řízení.**

V Praze dne 30. července 2018

Doc. PhDr. [✓]Marie Ryantová, CSc.
Ústav archivnictví a pomocných věd historických
Filosofické fakulty Jihočeské university
v Českých Budějovicích